

Glatz Ferenc:

Víztározás és életmódváltás az Alföldön

Hátrányból előny: árvízvédelem és vízgazdálkodás a Tiszán*

„Hátrányból előnyt.” „Ha másolod az előtted haladót, soha nem éred utol!” Ezek a gondolatok jártak a fejemben az elmúlt évek során gyakran, amikor azzal kellett számolnunk: vajon milyen lefolyású lesz a tavaszi árvíz, megismétlődik-e az „év-század árvize”, és megismétlődnek-e a hatalmas belvizek?

1997: a víz a Stratégiai Programban

A **Nemzeti Stratégiai Kutatások Programja** indításának egyik célja éppen az volt: vegyük számba a helyi realitásokat, a földrajzi, az éghajlati, sőt a népességszempontokat, és ehhez képest igyekezzünk megfogalmazni a Magyarország területén élő, sőt a Kárpát-medencében élő lakosság társadalmi, gazdálkodási és kulturális **alternatíváit**. A Nemzeti Stratégiai Kutatásokat Glatz Ferenc kezdeményezésére indította a Magyar Tudományos Akadémia 1996 szeptemberében, „Magyarország az ezredfordulón” címmel. A kutatások célja: az állam és a nemzet előtt álló európai és világszintű lehetőségek feltárása, és tanácsadás a döntéshozó politikai elit számára. A kutatások az agrárium, a vízgazdálkodás, a közlekedés, a magyar nyelv, a politikai rendszer, a társadalmi átalakulások, az egészségügy, a tudománypolitika témaköreit érintették. A kutatásokat a kormány országgyűlési határozatban jóváhagyott mértékben (évi 300, később 110 millió forinttal) finanszírozta. A kutatások eredményeit az „Ezredforduló” c. folyóirat folyamatosan közölte, a monografikus feldolgozásokat eddig 38 kötetben adták közre.

1996-ban, a stratégiai kutatások indításakor szóltunk a Kárpát-medence földrajzi, éghajlati, vízgazdálkodási előnyeiről és szóltunk hátrányairól. Ezek a hátrányok, illetve ezeknek a hátrányoknak és előnyöknek a földrajzi alapjai nem fognak változni. Változhat azonban a hátrány és az előny érték kategóriája. Meg kell kísérlni, hogy minél több hátrányos tényezőt előnyünkre fordítsunk. Azon nem tudunk változtatni, hogy a Kárpát-medencébe hordják be a légköri áramlások a növény- és egyéb fertőzéseket. Azon sem tudunk változtatni, hogy ide, a Kárpát-medencébe folynak össze a Kárpátokból, azaz a környező államok területéről a vizek, vagyis a környező államok környezetszennyezésének mi vagyunk az elszennvedői. Ezen csak annyiban tudunk változtatni, amennyiben a környező országokkal megfelelő **közös**

* A szöveg 2000. február 14-én készült. Célja az akkori Környezetvédelmi Minisztériummal aláírt megállapodás (a Tisza-kutatásról) előkészítése volt, részben pedig annak indoklása: miért szükséges az MTA Stratégiai Kutatások Programjába a Tisza-völgy témájának felvétele.

regionális ökológiai–környezetgazdálkodási politikát alakítunk ki. (Amelynek egyik része lenne az általam annyira sürgetett ökológiai monitorozás, a Duna és Tisza vízgazdálkodásának és víznyerő területeinek monitorozása stb.) De önmagában az a tény, hogy a környező országokból a vizek ide szaladnak le, az Alföldre, azaz a medence aljára, az már számtalan előnnyel is kecsegtethet számunkra. Erre a gondolatmenetemre fűzhető fel az 1997-ben, a Víz Világnapján tartott előadásom, amikor – elnézést, hogy idézem magam – így beszéltem: „számomra, mint a társadalom, a gazdaság, a kultúra történelmének tanulmányozója számára, kérdések sora meredezik évek óta vizeinkkel, vízgazdálkodásunkkal kapcsolatban: vajon szükséges-e, hogy azt az óriási mennyiségű vizet – amelyet befolyó vizekből, helyi forrásokból, csapadékból nyerünk – kiengedjük az állam területéről? Miért nem folytatunk aktívabb, a vízbőségre épülő területfejlesztési, sőt élelemgazdálkodási, szociális, egészségügyi és kultúrpolitikát? Lehet, hogy még mindig a múlt századi mérnök-gondolkodás rabjai vagyunk: legyőzni a természetet, elvezetni a vizet, hagyja el az öntözésre nem használható, úgymond felesleg minél gyorsabban az állam területét?

Én például – hogy magyarázzam kérdéseim okát és elképzelésemről is beszéljek – egy, a mainál sokkal **erősebben vízre épülő helyi életmódot** képzelek el, ahol például az eddig nem hasznosuló dunántúli patakok vize duzzasztott, természetbarát formában, haltenyésztő, csónakázó, pihenő életformát szolgálhat. Olyan Magyarországot képzelek el, ahol a táplálkozásban a hal, a kagyló, a rák, a víziszárnyas a jelenleginél sokkal nagyobb szerepet kaphat, ahol az intenzív földművelés a minőségi kertészeti termékekre és az okos munkaerőt, természetgazdálkodást kívánó állattenyésztésre összpontosít. Ez az elképzelés a jelenleginél sokkal egészségesebb napi életformát, táplálkozást és egyúttal sokkal piacképesebb gazdálkodást biztosítana, mint a 19. századból örökölt mai élelemtermelési és táplálkozási szokásaink.

Van tehát mit gondolkodni az előnyökről.”

Már 1997-ben, a Duna-kutatásnak a Stratégiai Kutatási Programba való felvételekor, komplex Duna-programról beszéltünk. A pécsi Regionális Kutatások Központjának nemzetközi együttműködés keretében folyó kutatásait támogatjuk összefoglalni, és stratégiai alternatívákba a következtetéseiket megfogalmazni. Az elmúlt esztendőben a gödi Duna-kutató Állomásra alapozva beindítottuk azt a komplex programot, amelyben a Duna vízminőségi, vízbiológiai, élőhely-képzési sajátosságait éppúgy vizsgáljuk, mint a Dunára épülő társadalmi és kulturális szokásrendszereket, gazdálkodási lehetőségeket. Sőt, a Láng István által annyira sürgetett Duna-híd építést is e Duna-program keretébe kívántuk integrálni. Azt mondtuk 1998-ban: elmaradhatatlan lesz a Tisza-völgy ugyanilyen szintű vizsgálata, egy **komplex szemléletű Tisza-kutatás** megindítása. A „Zöld folyosó” néven emlegetett jövőkép a Tiszáról végül is azt fogalmazza meg: hogyan lehetne a Rióban (1992) megfogalmazott fenntartható fejlődést az **Alföld modernizációjával** összhangba hozni. De ugyanígy komp-

lex programot sürgettünk a Tiszáról már akkor is, amikor az **újabb Alföld-program** megindítását terveztük.

Minden program függvénye az abban dolgozó szakemberek felkészültségének és szerveztségének. És természetesen ki van téve a történelmi véletleneknek, a politikának.

Ami az első tényezőt, a **szerveztséget és a felkészültséget** illeti: a legszervezettebbnek a regionális kutatások csapata mutatkozik, hiszen ők a félpiaci, félállami támogatású szektorban élve hozzászoktak a projektorientált gondolkodáshoz, könnyen mozgósítják a meglévő szakmai diszciplináris vagy interdiszciplináris adatbázisaikat egy-egy program kedvéért. Ugyanakkor a pécsi központ, illetve a hat regionális alközpont jó szervező egyéniségek (Enyedi, majd később Horváth) keze nyomán képes megfelelő programok kivitelezésére, illetve megszervezésére. Az ökológusoknál már nehezebb a helyzet, hiszen ökológusaink különböző szekértáborokra és egyéni szimpátiák alapján képződő csoportokra esnek szét, ami rendkívül megnehezíti az egységes programoknak a kialakítását. De nehezen tér magához a politikai megbélyegzés keltette elkeseredésből a vízügyi szakma is. Valószínűleg nem hízelgnek azok a vízmérnök barátaim, akik állítják: az Akadémia 1997. áprilisi nyitása, a vízgazdálkodás felvétele a stratégiai programok keretébe, adta meg az első bizalom-erősítő lökést ahhoz, hogy a vízgazdálkodással foglalkozók megszabaduljanak a Bős–Nagymaros miatti gúnyolódások és negatív megkülönböztetések lelki terheitől. Kíváncsian várjuk, hogy a Somlyódy által vezetett vízgazdálkodási stratégiai programnak mik lesznek az eredményei, és hogy a most szervezendő fiatal vízgazdálkodási mérnökgarnitúra Somlyódy László vezetésével hogyan fogja a Kárpát-medence vízgazdálkodási stratégiáját kidolgozni, és hogyan fog annak a megvalósításában részt vállalni. A társadalomtudományok meglehetősen szétaprózottságban élnek, amelyen talán majd segít a Társadalomkutató Központ megszervezése, amelyre komplex társadalomtudományi programok szervezését bízhatjuk.

A programokat befolyásoló, nem mindig kiszámítható másik tényező: a **politika**. A Duna-program közép-kelet-európai méretű kibontakozására volt ugyan elképzelésünk, ezt 1997 decemberében elő is adtuk, de a szerbiai konfliktussorozatok, amelyek végül is a koszovói háborúhoz vezettek 1999 márciusában, eleve megakadályozták azt, hogy megfelelő nemzetközi Duna-programot alakítsunk ki. Hiszen a Duna alsó folyásának karbantartása nélkül nemzetközi program elképzelhetetlen. Végül is ugyanilyen szubjektív politikai faktor az, hogy a térségben nincs olyan politikai erő jelen, amely a térség ilyen nagy ívű természetgazdálkodási átalakítással foglalkozna. Márpedig megfelelő miniszteri szintű, azaz végrehajtó hatalmi adminisztráció szervezése nélkül az Akadémia, vagy akár a közép-kelet-európai akadémiák is csak gyenge, elsősorban szándékot, figyelemfelhívó jelzéseket adó intézménynek és erőnek számítanak.

Mindezeket túl a természetgazdálkodás és természetvédelem esetében véletlen tényező még a természeti katasztrófa is, amilyen természeti katasztrófa volt az 1998–2000. évi ár- és belvizek sorozata. Ám ezek hatása furcsa módon pozitív is lehet: felhívja a figyelmet a vízgazdálkodás regionális rendezésének szükségességére.

A véletlen adta lehetőségek felismerése nemcsak a politikának, hanem a tudománynak és a mindennapi gondolkodásnak is igazi „művészi” gyakorlata. Az árvíz-katasztrófa ilyen véletlen, amelyet, megítélésem szerint, most arra kell felhasználni, hogy újragondoljuk és **újragondoltassuk az egész tiszai és az egész alföldi vízgazdálkodást**, s ezzel az Alföld életmódváltásának a lehetőségét.

Árvizek: 1999, 2000

Az árvizek nem fognak eltűnni a következő években. Sőt, ahogy a vízgazdálkodási szakemberek mondják: az sem biztos, hogy a kisebb vízmennyiség nem hoz-e majd nagyobb vízszintemelkedést. A nagyvíz okát nem tudjuk megszüntetni: ez összefügg bizonyos éghajlati változásokkal, ugyanakkor a kárpátaljai, tehát a Tisza vízgyűjtő területének nagy erdőirtásaival, s ennek következtében a terület vízfelvevő képességének csökkenésével. Hogyan tudunk felkészülni a nagyvizek fogadására?

A gátakat tovább nem emelhetjük. Minden szakértő azt állítja: értelmetlen és építészetiileg szinte kivitelezhetetlen a mai gátak magasságának emelése, nem is szólva a hatalmas költségekről. Betekintettem a vízgazdálkodási szakértők által rendelkezésemre bocsátott statisztikai adatokba, amik azt mutatják, hogy az elmúlt harminc esztendőben évről évre fokozatosan növekedett az árvizek vízszintje, ugyanakkor csökkent a medrek vízáteresztő képessége.

A hullámtér gazdálkodásának és a vízáteresztő képesség növelésének lehetőségével szintén számolnunk kell. Vagyis azzal: a gátak magassága nem emelhető, a folyómedrek vízelvezető képessége azonban javítható. A hullámtéri gazdálkodás külön megérne egy stratégiai programot. (Pontosabban: a vízparti és a hullámtéri gazdálkodás együttes tárgyalása.) Ismeretes, hogy a hullámtereket Vásárhelyiek és utódaik jól tervezték meg, nagy és széles járást engedtek a folyóvíznek. De a népesség mindinkább benyomult a hullámtérbe. Azzal, hogy ún. nyári gátakat építettek, a kisebb víz esetén megóvták a hullámtérbe telepített élethelyeiket, és a hullámtér állandó gazdálkodásra hasznosítása jelentősen csökkenti az áteresztő képességet. Ismeretes, hogy a 19. században a **hullámtér hasznosítására** a nép és a társadalom magától alakított ki programokat. Ilyen volt a hullámtéri állatlegeltetés, mindenekelőtt a birka és a kecske legeltetése, és ilyen volt a lakosság uszadékfa iránti igénye. Vagyis az árvíz által lesodort uszadékfát, benne hatalmas fatörzseket is, a lakosság szabadon vihette el, tüzelőnek. Az elmúlt harminc esztendőben a helyzet azonban gyökeresen megváltozott: az uszadékfára nincs szüksége a lakosságnak. Megszűntek az ártereken a birka- és kecskenyájak, nincs állat, amely a kiváló iszappal termékenyvé tett talajon

burjánzó hullámtéri erdőket valami módon megtizedelje. Ugyanakkor nem épült ki egy olyan hullámtér-gazdálkodás, amelyik meg tudna birkózni a hullámtérben vadon növő, s a nagyvíz gyors levonulását akadályozó bozótokkal és erdőkkel.

A víz a Tisza magyarországi szakaszán mintegy 15-20 napot van jelen, 28-36 óra alatt a Tisza képes 8-10 métert is emelkedni. A tetőzés szintje (1970) az elmúlt húsz évben mintegy 100 centimétert nött. A Tisza magyarországi szakasza 966 kilométer hosszú, kb. 3000 kilométer hosszú gátunk van, és ezeknek kb. a fele felel meg az előírásoknak. **A tiszai árvíz által veszélyeztetett terület kb. másfél millió hektár.** Az alföldi Tisza-vidéken elárasztható területeknek több mint kétharmada szántó vagy pedig értéktelen terület. Az árvizek ellen tehát nincs más megoldás, mint **az árvizek felhasználása** és további **tározók építése**. Tudom, hogy Magyarországon a víztározókkal szemben a magyar értelmiség nagy részében politikai ellenérzés él. Bennem is élt. 1987-ben, amikor a História víz-számát szerkesztettem, és „biotörténelem” címmel a vezércikket írtam, bennem is munkált a technokrata vízszabályozási őrületnek az ellenzése. Ez az ellenzés nem utolsó sorban a Szovjetunióban keletkezett bennem, amikor láttam az Ob-tenger által okozott természet- és településkárosodást, és saját szememmel láthattam, hová vezetett az Aral-tóval való rablógazdálkodás. De hogy elfogultságaimról beszéljek: figyelmem mindig is a kis helyi hasznosítású vízierőművekkel, illetve műtárgyakkal folyó, környezetbarát vízi élőhelyek kialakítása körül forgott. Ezt láthattam Nyugat-Európában is, mindenekelőtt Dél-Németországban, de Franciaországban is. Meg vagyok győződve most már arról: az árvizeken csak úgy lehetünk úrrá, ha a vizet nem kivezetni akarjuk az országból, és nem még magasabb gátak közé szorítani, hanem megfogni és különböző területeken víztározókat építeni. Ezekre a víztározókra épülhetne azután fel egy **új gazdálkodási rendszer**, egy új épületforma, egy új munkaerő-igény, az új típusú munkaerő-igényre épülő új munkaszervezet, egy új élelemgazdálkodás, sőt egy új étkezési kultúra, s mindezek következtében az **életmódváltás**.

Hátrányból előnyt! Ne engedjük ki a Kárpát-medence határain azt a ma feleslegesnek ítélt 150 millió köbméternyi vizet évente, amely ezzel egy időben öntözéses gazdálkodásra is fogható lenne.

Mindezek a tervek az elmúlt 150 esztendő vízgazdálkodásának és agráriumának újragondolására készítetnek bennünket.

A Vásárhelyi-terv és az ipari-technikai forradalom

Az 1830-40-es évek alapkérdése az akkori közép-európai társadalmak számára az volt: meg tudja-e teremteni a szemük előtt lezajló nyugat-európai ipari-technikai előrelépéshez a megfelelő társadalmi és természetgazdálkodási hátteret. Az új ipari szervezeti formák, a több száz, majd több ezer munkást foglalkoztató gyárak a népesség koncentrációját kívánta meg, ami az élelemellátásban új gondokat hozott, és egy-

ben munkaerőt vont el a paraszti életformától, az élelemtermeléstől. Jóval kevesebb embernek kellett megtermelnie a sokkal nagyobb élelemszükségletet. Ekkor immáron nyolc évszázada hagyományosan a gabona volt az európai társadalmak egyik alap-élelmiszere, amelyet a 19. században kiegészített a burgonya (burgonya nélkül nincs ipari-technikai forradalom Közép-Kelet-Európában). Ugyanakkor szükség volt a szarvasmarha és az apró állatok mellett a leggyorsabb fehérjetermelő bázisra, a sertésre. Így alakult ki a 19. század második felében az Alföld és általában Magyarország élelemtermelési kultúrája, és ehhez kapcsolódtak az ún. magyaros konyha termékei is: a szaftos hús, a burgonya, a gabonából készített tésztafélék, valamint a kenyér.

A Széchenyi és Vásárhelyi nevével jelzett nagy folyamszabályozási akciók Magyarországon és a Kárpát-medence területén a maguk idejében igen korszerűek voltak. Amikor megkezdődik Angliában, majd Észak-Olaszországban, Franciaországban és Poroszországban az alagsövezés, a talajmeliorizáció, akkor kezdődnek el Magyarországon is a folyók és a vizek szabályozásai. Mindenhol Európában a cél: élelemtermelő, mindenekelőtt a szántóföldi élelemtermelés számára területeket nyerni, az egészségtelen és a járványoknak táptalajt adó belvizes területeket lecsapolni, a tömegtársadalom számára új élethelyeket biztosítani. Ennek a programnak az eredménye lesz a Magyarország nagy részét (30-40 százalékát) szabadon járó vadvizeknek és árvizeknek a lecsapolása, megszűnése. Magyarország vízrajzi térképe 1800–1900 között gyökeresen átalakult. A nagy gátépítési programok a 19. század második felére már védik a Tisza-völgyben épülő településeket, és megbízhatóvá, állandóvá teszik a kőházás és a hosszú távra berendezkedő életmódot.

Vagyis a **Vásárhelyi-terv** a maga korának társadalmi, gazdálkodási és kulturális céljaiból kiindulva, **nagyon korszerű volt**, és még mindig nem eléggé értékelt eredményekhez vezetett. Erre a gondolkodásra épülhetett fel aztán az 1880-as évektől az egymást követő vízügyi törvénykezés és az 1879-ben Kvassay által létrehozott Vízmérnöki Hivatal, amelyik az első világháborúra lényegében a Kárpát-medence modern vízgazdálkodási és ezzel természetgazdálkodási rendszerének alapjait is megvetette.

A vízmérnökök gondolkodása éppúgy, mint a társadalom, a politika gondolkodása ezen a 19. század első felében kialakult gondolati bázison nyugodott. Az elmúlt 20-30 esztendőben azonban **alapvető változások következtek be**, amelyekre az árvizek felhívják nemcsak a történészek, hanem a futuroológusok figyelmét is.

Az Európai Unió és az Alföld, Magyarország

1998 januárjában formálisan, 1998 novemberében a gyakorlatban is megkezdődött a jelölt országok, így többek között Magyarország európai uniós felkészültségének vizsgálata. Sajnos, a politikai adminisztrációk nem törődtek eleget azzal, hogy az uniós monitorozásnak a valódi társadalmi kihatásait felmérjék. Az én elkép-

zelésem szerint ugyanis 1998-tól szakágazatonként, minisztériumonként, gazdálkodási ágazatonként, de foglalkozási ágazatonként is **szembesíteni kellett volna a társadalmat** azzal: mit várhatnak el a társadalom különböző gazdálkodási szervezetei az Európai Unióban, és milyen egyéni életstratégiákat alakíthat ki majd az Európai Unión belül a magyar társadalom. 1997-ben, az Alföld-program indításakor is az volt az egyik vezérmondatunk: az európai uniós csatlakozás idejére kell hogy legyen az Alfölddel kapcsolatos tervünk, mert különben **az ország egyik része még jobban leszakad** az ország másik részétől. Fel kell tudni mérni az ország keleti felének fejlődésében mennyire számíthatunk a spontán tényezőkkel és mennyire kell magát az államnak aktivizálnia. Két álláspont alakult ki a vitában. Az egyik álláspont magát liberálisnak nevezi, én azonban korántsem nevezném így, azt állítja, hogy az európai uniós határoknak a kitolása Magyarország keleti végeire automatikusan meg fogja oldani az alföldi területek felzárkózását a nyugati, illetve a nyugat-európai területekhez. A mai nyugat-magyarországi kereskedő, befektető réteg a legtermészetesebben fog mozogni az Európai Unió keleti határáig, azaz az Ukrajnával, Romániával határos vidékekig. Egyszerűen áthelyezi üzletét, irodáját Szombathelyről majd Hódmezővásárhelyre. Az államnak tehát nem kell rásegítő funkciókat magára vállalnia. Én a másik állásponttal értek egyet, amelyik azt mondja, hogy **az államnak éppen ezen szabad tőke- és munkaerőmozgás feltételeit kell megteremtenie**. A cél szerintem is az, hogy a tőke szabadon mozogjon az ország keleti felében is, de ehhez az szükséges, hogy ott a tőke megtalálja a maga boldogulási lehetőségét. Ezért tehát szükséges megteremteni ott a **vagyonbiztonságot**, márpedig, hogyha az ország keleti felét állandóan árvizek fenyegetik, akkor nincs vagyonbiztonság, a tőke pedig nem megy olyan helyre, ahol nem köthet megfelelő biztosítást. Amennyiben nincs megfelelő infrastruktúra – mindenekelőtt a telefon után a most kifejlődő informatika, az utak és a vasutak közpénzekből való fejlesztése –, akkor nem fog a befektető az ország keleti felébe mozogni. Márpedig az ország keleti fele mintegy 800 éve attól a hátránytól szenved, hogy olyan területekkel szomszédos, amely területek nem tudnak szerves kapcsolatba kerülni a magyar gazdálkodással. Így az a mintegy **másfél millió ember**, aki a **Tisza-völgyében** vagy a Tisza vízgyűjtő és gazdálkodási területén él, ma sokkal kevesebb adót fizet be az államkasszába, mint a nyugati adófizetői közösség. Nem is beszélve arról, hogy ennek a lakosságnak a felvevő, tehát a piacképessége is sokkal gyengébb, mint a nyugat-magyarországiaké. Egyszerűen azért, mert szegények.

Az Európai Unió természetesen különböző környezetgazdálkodási és területfejlesztési projektekkel fogja támogatni a vidékeket. Így nincs kizárva az sem, hogy Spanyolországhoz, illetve Andalúziához hasonlóan a magyar Alföldre, a kelet-magyarországi területekre is projekteket lehet elnyerni. Ezek azonban sokkal bonyolultabb mechanizmusok révén lesznek eredményesek, mint ahogy azt ma gondoljuk! (Nem is vagyok benne biztos, hogy az alföldi értelmiség vagy politikusi garnitúra

felkészült arra, hogy ezeket az EU-pályázatokat elnyerje, és megfelelően hasznosítsa.) És ne felejtsük, hogy ezen európai uniós pályázatokhoz mindig állami garanciák, vagyis helyi pénzek mozgósítása is szükséges! Elengedhetetlennek látom tehát azt, hogy **az Alföld egészére vonatkozóan alakítsunk ki egységes programot:** eltérően az első Alföld-kutatási programtól (1992), nekünk kevésbé szociográfiai felmérésekre és szociológiai ítélekre, hanem sokkal inkább konkrét gazdasági és vízgazdálkodási, természetgazdálkodási akciótervekre van szükségünk. Az általunk indítványozott 1997. évi Alföld-program (amelyet az alföldiek szeretnek a második Alföld-programnak nevezni) célkitűzésében már sokkal inkább aktív, lokális gazdálkodási stratégiák kidolgozására vállalkozik. (Az már aztán ismét a véletlen műve, hogy elsősorban a területfejlesztési témákban vannak egyelőre eredményeink, és az óhajtott gazdálkodási és kulturális stratégiák elkészülte mindegyre késik.)

Feltételezésem: az új Alföld-programnak éppen a tiszai árvizek, illetve a Tiszával kapcsolatos vízgazdálkodások lehetnek a kiindulópontjai. Feltételezésem: a mostani tiszai árvizek ráébredtenek bennünket egy vízgazdálkodással kapcsolatos, teljes körű életmódváltás szükségére is.

Ha az Európai Unióról beszélünk, akkor nem feledkezhetünk el arról sem, hogy az EU bizonyos élelemtermelési korlátozásokat vezet be. Ezen korlátozások értelméről és jövőjéről ma még korai beszélni. Azt azonban már látjuk: Nyugat- és Kelet-Európa között a korábbi egymásra utaltság megszűnt. Évszázadokon át a mai lengyel és magyar alföldi területeknek éppen az egyik vonzó vonása volt a nyugat-európaiak számára az ezen a területeken kialakult élelemtermelés, nem utolsósorban a szántóföldi gabonatermesztés és a lábön elhajtható szarvasmarha tenyésztése. Ma azonban már Nyugat-Európa elegendő élelemmennyiséggel rendelkezik, sőt élelmiszer-túlermelés tapasztalható Nyugat-Európában. Nem is beszélve arról, hogy az Európán kívüli területekről a modern életvitelnek jobban megfelelő szállítmányokat hoznak: többszöröseire növekedett a hal, illetve a tengeri termékek felhasználása a gyorsfagyasztás révén, és a nagy szállító repülőgépek segítségével a gyümölcscsillátás – mindenekelőtt a narancs és a banán forgalmazása – révén a nyugat-európaiak mindennapi gyümölcsszükségletét jól fedezik. *(Amit azonban nem tudnak mással helyettesíteni: az az éppen nálunk termő zamatos alma, körte, őszibarack, szilva és az ezekből készített szesz-származékok.)* Új életformákról és új életigényről is beszélek: azaz a 20. század végén az orvostudomány fejlődése révén az emberek jobban tisztában vannak ma már a táplálkozás élettani hatásaival. Pontosan tudjuk, hogy a szív- és az érrendszeri megbetegedéseknek az egyik legnagyobb forrása a túlzott koleszterin tartalmú élelmiszerek fogyasztása, mindenekelőtt a sertéshúsé. Ezek a betegségek – mint ismeretes – Közép-Kelet-Európában, így Magyarországon ma már népbetegségeknek számítanak. Amihez párosul a cukorbetegség, amelynek a hajlamon túlmenően ismét táplálkozásban rejlő okai vannak. Ma már tény: a következő évtizedekben az európai lakosság – és remélhetően Magyarország is – sokkal több növényi rostos

anyagot és sokkal több halat, részben baromfit fog fogyasztani, mint akár csak 2-3 évtizeddel ezelőtt is. **Az Európai Unió** egyrészt **kényszermodernizáció**, másrészt ránk kényszerített **kulturális és életmódváltást** is jelent majd. Remélhetően.

Hogyan illeszkednek mindebbe az árvizek által indikált Alföld-programok?

Ártéri vízgazdálkodás és természetgazdálkodás, életmód-változtatás

A Magyarország területére zúduló vizeket kordában kell tartani, ám ezt további gátnöveléssel nem lehet elérni. A jelenlegi gátrendszert meg kell erősíteni, a medreket rendben kell tartani, a hullámtereket rendbe kell hozni, és új hullámtéri gazdálkodást elősegíteni különböző adó- és egyéb kedvezményekkel. A szántóföldi gazdálkodás és a mezőgazdasági szempontból értéktelenebbnek ítélt területeknek az elárasztásával további víztározókat kell kialakítani. A Tisza ún. holtágai, valamint a már meglévő víztározók példája mutatja: milyen sokszínű életforma épülhet fel ezekre a valójában félig mesterséges vizekre.

Az ártéri gazdálkodás egyik hatása: a szántóföldek területének drasztikus csökkenése. De láthattuk, hogy éppen a szántóföldi gazdálkodás keretében előállított termékek iránt csökkent a kereslet egyrészt Nyugat-Európában, másrészt pedig a magyarországi lakosság életminőségének, egészségi viszonyainak javítása is táplálkozásváltást kíván meg. A szántóföldi gazdálkodás visszaszorulása mellett növekedni fog az erdők területe. Az erdőterület növekedése részben pozitív egészségügyi változásokat hozhat magával, részben gondoskodni kell már most arról, hogyan lehet faki-termelési és vadgazdálkodási stratégiákat ráépíteni az erdőterületek kiterjesztésére. (A Solymos Rezső által vezetett Erdőgazdálkodási és Vadgazdálkodási akadémiai bizottság tetterős és valóban aktív emberekből áll.) Ugyanakkor sokkal nagyobb vízfelület fogja borítani a Tisza menti vidékeket. Ez hozzájárulhat a halgazdálkodás fejlődéséhez, amelyet feltehetően teknős- és ráktenyésztés is követni fog. Általában **sokkal inkább vízre épülő gazdálkodás és életforma** alakulhat ki. De a vizes vidékek kiterjedésével bővíthető a vízhez kötődő szabadidő-kultúra: nő a csónakázás (természetesen nem a motorcsónakázás), a vitorlázás, a horgászás és a strandolás szerepe életünkben. Ehhez járul az alföldi talajadottságokból származóan simogató, lágy víz és a jóízű hal. Újra **fellendülhet a gyümölcstermesztés**, amelynek Magyarországon szintén remek szakértői bázisa van és az **öntözéses primörtermesztés**. (Ennek a Dél-Alföldön nagy hagyományai vannak.) Az öntözéses kertészet és gazdálkodás pedig segíti a talajvíz-gazdálkodást. Azok az ijesztő adatok a Kárpát-medence talajvízszintjének süllyedéséről, amelytől éppen a Dél-Alföld és a Duna–Tisza köze is szenved, talán javíthatók. Erről Várallyayékat és a vízmérnököket kellene megkérdezni.

Természetesen alakulnak az emberek is, akik hozzáigazodnak az új, vízzel kapcsolatos életformákhoz. Mind az állattenyésztésben, mind az erdő- és vadgazdálkodásban **új üzleti lehetőségek nyílnak**, amelyek nyilvánvalóan a turizmust és a befektetőket is vonzhatják Kelet-Magyarország felé.

Ötvenéves programnak első vázlatmondait írhatjuk le. Úgy gondolom, hogy a magyar Alföld, mindenekelőtt a Tisza vidéke olyan **új foglalkozásszerkezetet** alakít majd ki a Kárpát-medence keleti felén, amelyik nemcsak vonzza, illetve leköti a munkaerőt, hanem gazdagabbá is teszi a helyi embereket, és ugyanakkor olyan **kor-szerű élelemtermelési és turisztikai központ** lehet a következő fél évszázadban, amelyet nemcsak az Európai Unió nyugaton élő polgárai, hanem remélem, a magukat hamarosan konszolidáló keleti államok polgárai is szívesen keresnek majd fel. Csak egyet nem szabad felejteni: ha utol akarjuk érni a nyugat-európai élet- és kulturális színvonalat, akkor nem másolni kell őket, mert a másolás következtében a távolság az előljárók és az őket követők között soha nem fog csökkenni. Ehelyett ki kell találni a helyi adottságokra épülő és megvalósítható új elképzeléseket. És ez az akadémiai stratégiai kutatásoknak az egyik célja.

Dr. Glatz Ferenc (Csepel, 1941), a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója, az MTA Társadalomkutató Központ elnöke.